

VAN CHRISTUS TOT MOHAMMED

*De vergeten heterodoxe wortels van
de islam*

Hüseyin Doğan

HÜSEYİN DOĞAN

VOORWOORD

INLEIDING

HET HISTORISCHE VERLOOP VAN HET CHRISTENDOM

Paulus en de geboorte van een nieuw christendom

Het uiteengaan der wegen van Paulus en de apostelen

Waarom wilden de apostelen Paulus doden?

De val die de apostelen van Jeruzalem voor Paulus opzetten

HET LOGOS-BEGRIIP VAN PHILO EN ZIJN INVLOED OP HET CHRISTENDOM

- 1. Een historische blik op het Logos-begrip**
- 2. Philo's opvatting van de Logos**
- 3. De goddelijke aard van de Logos en zijn bemiddelende rol**
- 4. De Logos in het Evangelie van Johannes**
- 5. De vereenzelving van de Logos met de Geest (Pneuma)**

DE DRIE-EENHEIDSLEER IN HET CHRISTENDOM EN HAAR THEOLOGISCHE GRONDSLAGEN

**De mysteriën van Mithras en de invloed van de
Romeinse mythologie op het christendom**

De Mithras-cultus in Rome: bronnen en sporen

Heterodox christendom: het arianisme

De brief van Mohammed aan Heraclius

**Het arianisme en zijn rol bij het ontstaan van de
islam**

HET BEGRIP HANIF EN HET ARAMESE HANPĀ: OORSPRONG EN BETEKENISSEN

**Het hanifisme: het begin van de weg naar de
islam**

Julianus: een keizer als ariëers christen

**De symboliek van de baard in het vroege
christendom en de islam**

**De historische transformatie van het begrip
hanifisme en zijn plaats in de islam**

DE EERSTE HANIEVEN VÓÓR DE ISLAM EN HUN GELOOFSOVERTUIGINGEN

Waraka ibn Nawfal

Ubaydullah ibn Djahsj

Uthman ibn al-Huwayrith

Zayd ibn Amr

Quss ibn Sā'ida ibn Amr al-Iyādī

Umayya ibn Abī l-Salt

Waraka ibn Nawfal en Zayd ibn Amr

HET BEGRIP ALLAH IN HET MEKKA VAN HET TIJDPERK DER ONWETENDHEID

DE GELIJKENISSEN VAN DE ISLAMITISCHE EREDIENSTEN MET HET CHRISTENDOM

Reiniging: doop en rituele wassing

**Het gebed (salāt) en zijn tegenhanger in het
christendom**

Het gebed en de eredienst in de Syrisch-christelijke
traditie

Het vasten

De bedevaart en de heilige plaatsen

**De besnijdenis (de besnijdenis van mannelijke
kinderen)**

**Het toegestane en het verbodene op het gebied
van spijs en drank**

De Heilige Vrijdag en het vrijdagsgebed

Het offer (het Offerfeest en het slachten van het offer)

DE VRIENDSCHAP VAN DE ISLAM MET DE CHRISTENEN EN HET CONFLICT MET DE JODEN

**De gemeenschappelijke punten tussen de islam
en het christendom**

De band tussen Mohammed en de Negus

SLOTWOORD

VOORWOORD

De geschiedenis is een geheugen waarin de betekenis van woorden in de loop der tijd van de ene cultuur naar de andere verschuift en waarin geloofsovertuigingen zich aan die verschuiving aanpassen. Dit boek, *Van Christus tot Mohammed: De vergeten heterodoxe wortels van de islam*, daalt af in de diepten van dat geheugen en werpt een ongebruikelijk licht op het begrip *hanifisme*, door begrippen te onderzoeken zoals ze vóór en tijdens het ontstaan van de islam werden gebruikt en begrepen. Het hanifisme is niet louter een geloofshouding die in de *Koran* met lof wordt vermeld; het is een bewustzijn dat opnieuw vorm kreeg als voortzetting van de monotheïstische stromingen binnen het vroege christendom. Dat het Syrische woord *hanpā* — dat «afvallige, ketter» betekende — in de islam de betekenis aannam van «iemand op het rechte pad, trouw aan het eenheidsgeloof», is een treffend voorbeeld van hoe woorden en begrippen door de geschiedenis heen van richting veranderen.

Dit boek velt geen oordeel; het richt een uitnodiging. Een uitnodiging om de vooronderstellingen op te schorten en de lange tocht van de woorden te volgen. Het hanifisme is geen titel die men op een identiteitsbewijs laat drukken; het is het terugvoeren van het geloof naar het rechte pad. Wanneer dit werk de lezer ertoe

brengt het woord «hanif» niet langer als een provinciale term te zien, maar als een universele, morele en intellectuele richting, dan heeft het zijn doel bereikt.

Op deze bladzijden buig ik mij over de reis van het woord «hanif» door de Semitische talen, over de positieve herwaardering ervan in de *Koran* en over de morele en intuïtieve sporen die het naliet in het leven van de eerste hanieven. De afstand die deze vroege figuren bewaarden tot de afgodendienst, hun rechtvaardigheidsgevoel, hun mededogen met wees en arme, hun ernst tegenover het geopenbaarde woord — dat alles is voor mij meer dan louter historische kennis; het wijst erop dat het hanifisme een ethische kern bezit die ook vandaag nog spreekt.

Het boek onderzoekt nauwgezet hoe het eenheidsdenken van historische figuren als Arius en Nestorius weerklank vond in de eerste vormende fase van de islam. De band van de profeet Mohammed met de hanitische gemeenschappen om hem heen, het verzet van die gemeenschappen tegen de drie-eenheidsleer van het Romeinse christendom en hun nadruk op Gods eenheid worden gestaafd met historische bronnen en filologische analyses. Een breed opgezet onderzoek — van de woorden waarmee de christenen van Najran tegen Mohammed zeiden «Wij werden moslim vóór u», via de verschillen in gebedsrichting en eredienst, tot de ingrijpende verandering in het begrip van de voorspraak en de betekenislagen van de begrippen — voert de lezer op een reis tussen uiteenlopende teksten en tijdperken.

Mijn deur staat open voor kritische bezwaren. De keuzes en interpretaties in deze tekst zijn de mijne; waar fouten staan, zijn die in de eerste plaats van mij. Maar van één ding ben ik overtuigd: wanneer men de taalkundige gegevens, de historische context en de theologische samenhang in samenhang leest, blijkt vanzelf dat het hanifisme een horizon is die zich niet laat versmallen.

Mijn methode is duidelijk: de heilige teksten lezen binnen hun eigen context, los van ingesleten vooroordelen; geduldig de taallagen volgen — woordstammen, klankverschuivingen, betekenisverschuivingen; en de vroege islamitische bronnen samen lezen met de traditie van de *Bijbel*, de apocriefe literatuur en de conciliedebatten. Ik beschouw geschiedenis, theologie en filologie als drie disciplines die elkaar schatplichtig zijn; elk snoeit de uitwassen van de andere bij en verruimt haar blik.

Het werk vat de vroegste periode van de islam niet op als een geïsoleerd begin, maar als een natuurlijke voortzetting van de theologische twisten en de strijd om Gods eenheid binnen het christendom. Die benadering toont aan dat de geschiedenis van het geloof geen verzameling hermetisch gescheiden gebieden is, maar een geheel van kruisende wegen en doorgegeven erfenissen.

De vergeten heterodoxe wortels van de islam belooft de lezer twee dingen: de moed om met nieuwe ogen te kijken naar begrippen die hij meende te kennen, en de intellectuele opwindning van het ontdekken van verbanden die in de diepten van de geschiedenis verborgen liggen en toch licht

werpen op het heden. Dit boek is een uitnodiging aan allen die zoeken naar de waarheid die in de schaduw van de dogma's verborgen is gebleven.

*De christenen van Najran zeiden tot de
profeet Mohammed: «Wij werden moslim
vóór u.»*

Het spoor van het hanifisme volgen

VAN CHRISTUS TOT MOHAMMED

INLEIDING

Naarmate het denken over en het wetenschappelijk onderzoek naar religies toenemen en het religieuze domein van dogma's wordt gezuiverd, zal weldra blijken dat de traditionele opvatting — die voor heilig wordt gehouden en zich ongemerkt heeft genesteld in de bestaande geloofssystemen — in werkelijkheid uit *onheilige dogmatische constructies* bestaat.

Het onderzoek naar religies, die het maatschappelijke en het persoonlijke leven rechtstreeks beïnvloeden, moet worden uitgebreid, opdat de mensheid in plaats van dogmatische kennis toegang krijgt tot werkelijke kennis. Een van de belangrijkste voorwaarden voor een gezonde samenleving en gezonde leden van die samenleving is dat het dogmatisme van de religies uit het maatschappelijke leven wordt geweerd.

Wanneer individuen zich bevrijden uit de gordiaanse knoop van scholastiek en taboes, zal hun *realistisch denkvermogen* toenemen, zal het gemeenschappelijke maatschappelijke bewustzijn stijgen en zal de waarde die zij voor hun medemensen hebben, zich ten goede keren.

Doordat ingewortelde en breed verspreide beperkingen de levensvreugde in de weg staan, wordt het ascetisme als levensmodel aanvaard; in samenlevingen die gewend zijn geraakt aan beknotting, kan een van binnenuit gegroeid maatschappelijk afweermechanisme ertoe leiden dat ongeluk en zelfkastijding voor een deugdzaam leven worden aangezien.

Dat een samenleving een vrije, voor bevraging vatbare levenswijze aanneemt en daarin haar plaats vindt, zal pas mogelijk zijn wanneer het aantal

rationele individuen toeneemt die zich kunnen verzetten tegen onjuiste levensleren.

Individuen die de leer aanhangen dat ware en volmaakte gelukzaligheid pas na de dood mogelijk is, schuiven deze wereld naar het tweede plan en voelen daardoor een innerlijke onrust tegenover het geluk van anderen die het leven juist positief opvatten; ofwel zoeken zij verlichting in de gedachte dat ook die anderen even ongelukkig zouden zijn als zichzelf. Wanneer bepaalde groepen proberen de leer van het geluk-na-de-dood ingang te doen vinden, worden er hindernissen opgeworpen voor wie deze wereld vrij van zinloze beperkingen wil beleven, en wordt zo het geluk dat in deze wereld geleefd zou moeten worden, in de weg gestaan.

In ons onderzoek in dit boek nemen wij de historische ontwikkeling van de religies — een van die wijdverbreide en vanzelfsprekend geworden aannames — onder de loep vanuit een realistisch en afwijkend perspectief. Wij zullen de niet in aanmerking genomen en onbesproken zijden van het *christendom en het moslimgeloof* uitvoerig blootleggen: hoe de islam in de vroegste fase van zijn ontstaan geboren werd als een uitloper van het christendom, maar later in een politieke context werd weggedreven en tot een afzonderlijke religie werd gemaakt.

Tot de feiten die mijn stelling — dat de islam in werkelijkheid als een uitloper, ja een stroming van het christendom ontstond — deden ontstaan en tot het schrijven van dit boek hebben geleid, behoort vooral dat de verzen van de *Koran* en de geschiedenis van de islam in een ander daglicht aan

de samenleving zijn voorgesteld dan zij in werkelijkheid hebben.

Wanneer men met name nadenkt over het vers: «Gij zult bevinden dat de hevigste vijanden der gelovigen de joden en de afgodendienaars zijn; en gij zult bevinden dat zij die de gelovigen in genegenheid het naast staan, degenen zijn die zeggen: <Wij zijn christenen.> Dit is omdat zich onder hen geleerden en monniken bevinden, en omdat zij zich niet hoogmoedig gedragen»¹ — dan blijkt dat de *Koran* een andere inhoud bevat dan men aanneemt, en dat die inhoud zelfs ingaat tegen het *eenheidsgeloof* (tawhid), de grondgedachte van de islam. De denkrichting die door haar monotheïstische karakter en haar geloof in één God het dichtst bij het islamitische eenheidsdenken staat, is ongetwijfeld het *jodendom*; en toch staat het christendom — dat een godsbeeld verdedigt dat met de islam in strijd is, dat naar islamitische maatstaven een op «veelgoderij» (sjirk) berustende structuur in zich draagt en dat Jezus vergoddelijkt — in werkelijkheid veel verder van de islam af.

Als nu het begrip <het eenheidsgeloof en de eenheid van God> als de grondslag van de islam wordt aanvaard — hoe kon de *Koran* dan de joden, die in één God geloven, tot vijand verklaren, terwijl hij over de christenen, die Jezus vergoddelijken, kon zeggen: «Zij die de gelovigen in genegenheid het naast staan, zijn de christenen»?

Omdat ik in het licht van intensief en aanhoudend onderzoek tot conclusies ben gekomen die sterk afwijken van de aannames van de traditionele islam, voelde ik de noodzaak dit boek te

1 De Tafel (al-Mā'ida) 5:82.

schrijven. Voor de vrome lezer die de traditionele islam, gevormd naar een opgelegd beeld, zonder meer aanvaardt en geen behoefte voelt tot navraag — of die, uit vrees zijn geloof te bevragen, vastberaden is de hem ingeprente, op gewoonte berustende overtuigingen voort te zetten — zal dit boek niet veel meer doen dan zijn weerstand vergroten.

Voor wie vrij is van vooroordelen, wie de inhoud en de oorsprong wil kennen van de woorden waarvan beweerd wordt dat zij goddelijk zijn, en wie handelt vanuit een bevragende houding, zal het daarentegen het begrip van de ware islam vergemakkelijken.

Hoe meer u leest, des te meer zult u zich verbazen: dat de islam zich in wezen niet tegen de drie-eenheidsleer keert, en dat de voornaamste reden waarom hij dichter bij het christendom staat, hierin ligt dat de islam binnen het christendom de lijn van Arius voortzet — een stroming die het eenheidsgeloof op een eigen wijze uitlegde en binnen de drie-eenheid de heerschappij van de Vader vooropstelde. Dat de *Koran* het christendom bekritiseert, komt voort uit zijn verzet tegen de christelijke geestelijkheid in de lijn van *Paulus*: de stroming van het christendom die onder de heerschappij van het Romeinse Rijk stond, die Arius in de ban deed en die het eenheidsgeloof opvatte volgens een formeel beginsel van wezensgelijkheid.

Wat voor moslims pas werkelijk verbijsterend zal zijn, is dat zij — in het licht van de gegevens die wij voorleggen — zullen inzien dat de islam, die zij veertien eeuwen lang als een afzonderlijke religie hebben beleden, in werkelijkheid ontstond als een

stroming van het christendom, en dat hij in de latere processen van politisering, door overleveringen (hadith) en interpretaties, tot een afzonderlijke religie werd gemaakt.

Het is duidelijk dat zowel de samenlevingen in de islamitische landen als de Turkse samenleving — waarvan men beweert dat 98 procent moslim is — zich niet kunnen bewegen buiten de door de religieuze gezagsdragers tot traditie verheven en vanzelfsprekend gemaakte islam, en dat zij religieuze onderwerpen niet door persoonlijk onderzoek tot kennis maken, maar leren via de maatschappelijk aanvaarde opvatting. Individuen die zich bewust zijn van de zware last die het meebrengt om buiten de maatschappelijke aannames te treden, kiezen voor de gemakkelijke weg en zorgen ervoor niet buiten die aannames te treden. Vanuit de gedragspsychologie valt daar trouwens niets op af te dingen, want de mens neigt ertoe zich naar het gemakkelijke toe te ontwikkelen. Maar juist die ontwikkeling naar de gemakkelijke, moeiteloze handelwijze is een van de voornaamste belemmeringen voor de snelle ontwikkeling van het maatschappelijk bestel. Het is dankzij denk- en gedragselementen die in staat zijn buiten de vanzelfsprekend geworden structuur te treden, dat het maatschappelijk bewustzijn stijgt en vooruitgang mogelijk wordt.

Van de Turkse samenleving, waarvan 98 procent de religie aanhangt, ligt het aandeel dat het heilige boek van die religie daadwerkelijk leest rond de 7 procent. Het is duidelijk dat de overige 90 procent zich tevreden stelt met wat men gehoord heeft of met de eigen gewoonten. De vraag die gesteld moet

worden, is hoeveel van die 7 procent die de *Koran* wél gelezen heeft, de erin vervatte kennis ook werkelijk heeft onderzocht en geanalyseerd. En zelfs wie dat heeft gedaan, stuit op de moeilijkheid om buiten de eerder verworven dogmatische structuur te treden en de eigen bevindingen te verwoorden. De angst om uit de eigen gemeenschap te worden gestoten — en, erger nog, om als afvallige te worden gebrandmerkt — is een van de grootste hindernissen om in deze richting een stap te zetten.

Doordat de opgeleide geestelijken door de staat worden bezoldigd, wordt het hun die in religieuze vakken zijn geschoold onmogelijk gemaakt om afwijkende analyses te maken; en op de imamahatipscholen worden leerlingen met buiten-Koranische, verzonnen overleveringen in een begripsverwarring gebracht, waardoor hun analytisch vermogen verloren gaat.

Het belangrijkste punt is naar mijn mening echter dit: door te beweren dat de boeken van vóór de *Koran* zijn veranderd, wordt de literatuur van de *Thora* en het *Evangelie* niet doorgegeven aan wie de *Koran* bestudeert. Dat is de grootste hindernis die is opgeworpen voor een toereikend begrip van de *Koran*. Want de *Koran*, die een voortzetting is van de reeks van *Thora* en evangeliën, kan men slechts analyseren wanneer men de literatuur van de *Thora* en het *Evangelie* zeer goed kent. De in de islamitische samenlevingen vanzelfsprekend geworden en opgelegde opvatting luidt dat de boeken van vóór de *Koran* op de een of andere wijze zijn vervalst. In werkelijkheid echter — anders dan men aanneemt — spreekt de *Koran* niet over een verandering van de *Thora* en het *Evangelie* zelf,

maar over veranderingen in de praktijk van hun aanhangers. Zoals in de *Koran* gezegd is: «Voorwaar, Wij hebben de *Koran* neergezonden, en voorwaar, Wij zijn het die hem zullen behoeden», zo staat in de *Thora* geschreven: «Het gras verdort, de bloem valt af; maar het woord van onze God bestaat in eeuwigheid.»² Evenzo zegt het *Evangelie*: «Want voorwaar, Ik zeg u: totdat de hemel en de aarde voorbijgaan, zal er niet één jota of één tittel van de Wet voorbijgaan, totdat het alles geschied zal zijn.»³ En toch zal welke islamitische geestelijke u het ook vraagt, hoe goed geschoold ook, u uitvoerig kennis verschaffen — afkomstig uit verzonnen overleveringen — over hoe de *Thora* en de evangeliën zouden zijn veranderd en hun eigenheid zouden hebben verloren. Wanneer wij de *Koran* en de overleveringen onderzoeken, zien wij twee literaturen die ver van elkaar afstaan.

De traditie van het opschrijven en doorgeven van overleveringen, afgeleid van de Talmoedische rechtsleer van het jodendom, wordt in werkelijkheid in de verzen van de *Koran* bekritiseerd. In zijn kritiek op het ambt van de rabbijn — ook wel het rabbinaat genoemd — beschuldigt de *Koran* de joden ervan dat zij, door eigenmachtig regels op te stellen, leugens over God verzinnen.⁴

Anders dan de *Koran*, die ver afstaat van het Sadduceese standpunt, vertoont de later uit overleveringen gevormde soenna-traditie de kenmerken van een legalistische, regelstellende leer. De verandering en het verderf waarvan in de *Koran* sprake is, betreffen niet de *Thora* zelf, maar

2 Jesaja 40:8.

3 Mattheüs 5:18.

4 Het Geslacht van Imrān (Āl ‘Imrān) 3:93.

voltrokken zich via de — met de hadithliteratuur van de islam vergelijkbare — Talmoedische rechtsleer die uit de interpretaties van de *Thora* is opgebouwd.

Zoals ook de *Thora* en het *Evangelie* leren dat het woord van God niet veranderd kan worden, zo is er in de *Koran* geen enkel vers dat zegt dat de evangeliën zijn veranderd!

Uit het vers: «Omdat zij hun verbond verbraken, hebben Wij hen vervloekt en hun harten verhard. Zij verdraaien de woorden uit hun verband, en zij vergaten een deel van datgene waaraan zij waren herinnerd. Voortdurend zult gij verraad van hen blijven zien, op enkelen na. Vergeef hun dan en zie het hun door de vingers; voorwaar, God heeft hen lief die goed doen»⁵ blijkt dat de joden weliswaar ervan worden beschuldigd de *Thora* in haar betekenis te hebben vervalst — dat wil zeggen: de verzen van de *Thora* verkeerd uit te leggen of er met woordspelingen een andere betekenis aan te geven — maar dat tegelijk, met de woorden «Voorwaar, Wij hebben de *Thora* neergezonden; daarin is leiding en licht»⁶, onmiskenbaar wordt gesteld dat de tekst van de *Thora* nooit veranderd is en ook niet veranderd kan worden. Bovendien beschrijft het volgende vers uit de soera De Tafel treffend hoe de joden, die de *Thora* in handen hadden en bij Mohammed kwamen om hem over bepaalde kwesties te raadplegen, zich tóch van hem afkeerden zodra zij uit zijn mond precies dezelfde bepalingen hoorden als die in de *Thora* geschreven stonden: «Maar hoe kunnen zij u als rechter aanvaarden, terwijl zij de *Thora* bezitten, waarin

5 De Tafel (al-Mā'ida) 5:13.

6 De Tafel (al-Mā'ida) 5:44.

Gods oordeel is vervat? En daarna keren zij zich af; zij zijn geen gelovigen.»⁷

In de islamitische verhaaltraditie heerst de gangbare opvatting dat God, in plaats van de vervalste *Thora*, het *Evangelie* zond, dat het *Evangelie* daarna opnieuw werd vervalst, en dat God ten slotte in plaats van het *Evangelie* de *Koran* zond. In werkelijkheid stelt die opvatting dat God zijn eigen woorden niet heeft kunnen behoeden — of dat Satan over de macht zou beschikken om Gods woorden te bederven. En die gedachte brengt met zich mee dat God niet bij machte zou zijn zijn eigen woorden, zijn enige communicatie met de mensen, te bewaren, en dat de toereikendheid van zijn handelen op dit punt bevraagd kan worden.

De tegenstrijdigheid tussen de gedachte van een God die zijn eigen woorden niet kan behoeden en de opvatting van een almachtige God ligt voor de hand. De bewering dat de woorden van God van vóór de *Koran* door mensen zijn veranderd, berust doorgaans op overleveringen en interpretaties. In werkelijkheid zeggen de verzen van de *Koran* dat Gods spreken niet is bedorven, dat het *Evangelie* niet werd gezonden vanwege een vervalsing van de *Thora*, en dat het *Evangelie* werd gezonden met het doel de *Thora* te bevestigen: «...en Wij gaven hem het *Evangelie*, waarin leiding en licht is, en dat de daaraan voorafgaande *Thora* bevestigt.»⁸

Evenzo werd ook de *Koran* niet geopenbaard wegens een vervalsing van de evangeliën. De *Koran* beoogt de boeken die hem voorafgingen — de *Thora*, de *Psalmen* en het *Evangelie* — te

7 De Tafel (al-Mā'ida) 5:43.

8 De Tafel (al-Mā'ida) 5:46.

bevestigen: «En Wij hebben aan u het Boek met de waarheid neergezonden, ter bevestiging van de Schrift die daaraan voorafging en als bewaker daarover...»⁹

Ook in het vers: «Indien gij in twijfel verkeert over hetgeen Wij aan u hebben neergezonden, vraag het dan aan hen die het Boek vóór u lazen»¹⁰ worden de boeken van vóór de *Koran* aangewezen als referentiepunt voor de verzen van de *Koran*. Waren de *Thora* en het *Evangelie* werkelijk veranderd, dan zou er niet gezegd zijn dat men de juistheid van de *Koran*verzen door raadpleging van die boeken moet vaststellen. Daarnaast komen in de *Koran* talrijke uitdrukkingen voor waarin de *Thora* wordt aangevoerd als referentie voor de juistheid van de *Koran*, zoals de zin: «Indien gij oprecht zijt, breng dan de *Thora* en lees haar voor.»¹¹

Omdat de *Thora* en het *Evangelie* de woorden van God zijn, is het onmogelijk dat zij zouden zijn veranderd. De *Koran* drukt dit zelf uit met de volgende verzen: «Er is geen kracht die de woorden van God kan veranderen»¹² en: «Voor hen is er goed nieuws in dit aardse leven en in het hiernamaals. Er is geen verandering in de woorden van God; en juist dat is de grote zegepraal en het grote succes.»¹³

Het is duidelijk dat het op de voorgrond plaatsen, in de islamitische samenlevingen, van de ingeprente opvatting dat de *Thora* en het *Evangelie* door vervalsing zijn bedorven, ten dienste staat van een welbepaald oogmerk: in het kielzog van de

9 De Tafel (al-Mā'ida) 5:48.

10 Jona (Yūnus) 10:94.

11 Het Geslacht van Imrān (Āl 'Imrān) 3:93.

12 Het Vee (al-An'ām) 6:34.

13 Jona (Yūnus) 10:64.

voorstelling dat de *Koran* boven de andere boeken verheven is, de *Koran* en de islam van de overige religies afscheiden en zo een afzonderlijke religieuze gemeenschap vormen.

Het historische verloop van het christendom

Zonder de leer van het christendom en de fasen die het doormaakte op weg naar een systematische gestalte werkelijk te doorgronden, is ook de islam onmogelijk te begrijpen. Daarom is het — hoe saai sommige lezers het ook mogen vinden — onontbeerlijk om de belangrijke ontwikkelingen in dit vormingsproces, al was het maar in het kort, te behandelen.

In de tijd waarin het christendom ontstond, en met name in de periode rond de geboorte van Jezus, waren de joden in het Midden-Oosten vanwege hun overtuigingen en hun onderlinge meningsverschillen uiteengevallen in verschillende gemeenschappen, in *sekten*.

Door deze breuken aan de uiteenlopende uiteinden van de joodse gemeenschap ontstonden er onder de joden tal van verschillende stromingen. De voornaamste daarvan waren de farizeeën, de sadduceeën, de zeloten en de essenen.

In het hart van het religieuze bestel bevond zich een groep, bestaande uit de farizeeën en ten dele uit de sadduceeën: gemeenschappen die in het maatschappelijk leven over macht en gezag beschikten en die zichzelf beschouwden als «de uitvoerders van Gods wetten». De essenen en de overige dopende joden, die buiten deze twee «op de tempel gerichte» groepen vielen, werden als «heterodox» — als «afvallig» — bestempeld en buitengesloten. Ook de farizeeën en de sadduceeën zelf werden door hun onderlinge meningsverschillen in hoge mate door verdeeldheid getroffen.

De sadduceeën aanvaardden uitsluitend de *geschreven Thora*. De «Talmoed» — de zogenoemde *mondellinge Thora* — en de allegorische uitleg van de *Thora* met behulp van filosofische denkbeelden die van buitenaf in het jodendom waren binnengedrongen, verwierpen zij. De sadduceeën huldigden de op vergelding berustende rechtsopvatting die voortkwam uit de wetten van Hammurabi en die tevens de rechtsopvatting van de *geschreven Thora* was, bekend als *oog om oog, tand om tand*. Daarom keurden zij het zoeken naar een vergelijk met de benadeelde partij af en achtten zij dat ongepast.

Zij beweerden dat begrippen als het hiernamaals, engelen, wedergeboorte, hemel, hel en voorbeschikking niet bestonden, dat het enige werkelijke leven dit aardse leven was, en zij gedroegen zich naar die overtuiging. «Misschien is de belangrijkste reden waarom de farizeese opvatting — dat het tevredenstellen van de nabestaanden van de benadeelde of de gedode de straf zou verlichten en de vergelding overbodig zou maken — door de sadduceeën zo heftig werd verworpen, gelegen in het feit dat de sadduceeën geloofden dat goddelijke straf en beloning zich reeds in deze wereld voltrekken.» (Saldarini 1988; 76)¹⁴

Wat niet op schrift stond, mocht niet tot de heilige wet worden gerekend en diende buiten beschouwing te blijven. Deze strakke opvatting bracht de sadduceeën voortdurend in conflict met de farizeeën, die verdedigden dat God naast zijn

14 Dr. Kürşat Haldun Akalın, *Farisilik ve Rabbiler*, Universiteit Osmaniye Korkut Ata.

geschreven geboden ook mondelinge geboden had gegeven.

Het sadduceïsme was een joodse stroming die als reactie op het farizeïsme was ontstaan en die zich overwegend politiek opstelde. Zij vormden de aristocratische klasse die in samenwerking met de Romeinse bestuurders optrad. Door het rationalisme vooraan te plaatsen, hebben zij gewerkt aan de aanpassing van de joden aan het *Helleense* denksysteem. Dat de macht van het sadduceïsme zich niet tot het religieuze domein beperkte, maar voortkwam uit hun nauwe betrekkingen met het Romeinse gezag, is een factor die niet over het hoofd mag worden gezien.

* * *

De farizeeën stonden erom bekend dat zij zich in theorie en in praktijk van de sadduceeën onderscheidden. Ook al hielden ook de farizeeën zich, net als de sadduceeën, aan de *geschreven Thora*, over het algemeen plaatsten zij de mondelinge *Thora* op de voorgrond.

De *mondelinge Thora* is de *Talmoed*, ontstaan doordat de interpretaties van de *geschreven Thora* later op schrift werden gesteld. Anders dan voor de sadduceeën waren dus voor de farizeeën — die in het bestaan van begrippen als het hiernamaals, de voorbeschikking en de engelen geloofden — zowel de geschreven als de *mondelinge Thora* een belangrijke bron. Zij aanvaardden dat de joodse wetten besproken en uitgelegd konden worden. De mondelinge teksten van de *Talmoed*, die zij als religieuze teksten beschouwden, omvatten naast het strafrecht ook ceremoniële regels en legenden.

Daarbij hadden zij echter geen eerbied voor de *Haggada* of de *Halacha*, die anders dan de *Thora* werden uitgelegd en die verhalen, anekdoten, spreuken en legenden bevatten.

Hoewel beide groepen de *Thora* verschillend uitlegden, hadden zij als gemeenschappelijk kenmerk dat zij de *uiterlijke religie* op de voorgrond plaatsten. Wie zijn leven met meer vasten doorbracht, vaker de gebedshuizen bezocht of meer dieren offerde, werd als een *waarlijk vrome* beschouwd. Het priesterambt lag doorgaans in handen van de sadduceeën en was een beroep dat van vader op zoon overging.

De groep die zich van deze twee onderscheidde, de zogenoemde «essenen», werd door het centrale jodendom als *heterodox* beschouwd en buitengesloten, omdat zij hun overtuigingen, hun culturele elementen en de *Talmoed* — de zogenoemde mondelinge *Thora* — tot een synthese trachtten te brengen.

De essenen, die in het centrale bestel geen plaats vonden, leefden doorgaans buiten de gebieden van de sadduceeën en de farizeeën en vormden daar hun eigen gemeenschappen. Zij spraken elkaar aan als *broeder*, deelden hun bezittingen en hun maaltijden en leidden, ver van iedereen verwijderd, een volkomen afgezonderd «communaal» leven. Omdat de essenen wantrouwen koesterden jegens de sadduceese en farizeese vromen, benaderden zij hen met behoedzaamheid. Zij vermeden het bezit en gebruik van rijkdom en pronkvoorwerpen als goederen, gewin, vermogen en slaven, en streefden naar een eenvoudiger, bescheiden levenswijze.

Volgens de essenen was het onmogelijk de *Thora* op de juiste wijze te begrijpen zonder een goede uitleg. Omdat zij de taal van de *Thora* als symbolisch beschouwden, namen zij bij de uitleg ervan hun toevlucht tot symbolische en figuurlijke elementen. Het belangrijkste punt waarop de essenen zich van de overige joodse groepen onderscheidden, was dat zij de mogelijkheid om de verhalen van de *Thora* symbolisch uit te leggen vooropstelden en vanuit een figuurlijke benadering te werk gingen.

De grootste voorbeelden van de «allegorische methode» — het figuurlijk uitleggen van de *Thora* — leverde de joodse filosoof «Philo», een tijdgenoot van Jezus. Het woord allegorie gaat terug op de Griekse stam *alla-egorein*, wat «anders spreken» betekent.

Het *kleed van vellen* in de zin uit de *Thora* «En God maakte voor Adam en zijn vrouw kleren van vellen en bekleedde hen daarmee»¹⁵ is volgens Philo figuurlijk bedoeld. Volgens hem moet deze uitdrukking worden opgevat als *de huid die het lichaam bedekt*.

Evenzo legt Philo de zin «Het vuur op het altaar zal voortdurend branden en nooit uitgaan»¹⁶ uit als «de onbegrensde en bestendigheid van Gods gaven».

De noodzaak om bij het begrijpen van de *Thora* de allegorische uitleg te gebruiken, verklaart Philo met de volgende woorden: «Mensen die over het vermogen beschikken figuurlijk te zien, beminnen de allegorie. De heilige openbaringen voeren ons

15 Genesis 3:21.

16 Leviticus 6:13.

onmiskénbaar naar de allegorie en sporen ons aan ons ermee bezig te houden; want deze openbaringen spreken van gewassen in het paradijs die in niets lijken op wat wij kennen — de boom des levens, de boom der onsterfelijkheid, de boom der kennis, de boom van het inzicht, de boom van het verstand, de boom der kennis van goed en kwaad.»¹⁷

Ook Paulus heeft, door het woord *allegorie* onder de christenen voor het eerst in de betekenis van «gelijkenis» te gebruiken, de eerste voorbeelden van de allegorische uitleg in het christelijke denken gegeven.

«Want er staat geschreven dat Abraham twee zonen had, één bij de slavin en één bij de vrije vrouw. De zoon van de slavin werd op natuurlijke wijze geboren, maar die van de vrije vrouw krachtens de belofte. Hierin ligt een gelijkenis (allegorie). Deze vrouwen stellen twee verbonden voor: het ene, van de berg Sinai, baart kinderen die slaven zijn — dat is Hagar. Hagar staat voor de berg Sinai in Arabië en komt overeen met het tegenwoordige Jeruzalem, want dat verkeert met zijn kinderen in slavernij. Maar het hemelse Jeruzalem is vrij, en dat is onze moeder.»¹⁸

Volgens Origenes, die als het hoogtepunt van de allegorische methode geldt, is de Heilige Geest de werkelijke auteur van de *Heilige Schrift*. De stijl van de Heilige Geest is geïnspireerd. Omdat de inspiratie niet realistisch en stoffelijk is, kan zij

17 Philo, *Concerning Noah's Work as a Planter*, IX: 36, in: *Philo: The Works of Philo Complete and Unabridged*, Engelse vertaling: C. D. Yonge, Hendrickson Publishers, 1999.

18 Galaten 4:22-26.

uitdrukkingen bevatten die ons tegenstrijdig voorkomen.

«De zin in het *Evangelie*: «Indien uw rechteroog u ten val brengt, ruk het uit en werp het van u»¹⁹ is, letterlijk genomen, zinledig; want wie naar iets zondigs kijkt, begaat die zonde niet met één oog.»²⁰ Origenes stelt dat er in het *Evangelie* geen andere zin is die zo tegen de rede ingaat als deze.

Op het Tweede Concilie van Constantinopel werd, samen met figuren als Apollinaris, Arius (gest. 336) en Nestorius (gest. 451), ook Origenes tot ketter verklaard.²¹

* * *

Ook bij de Arabieren van Mekka vóór de islam zien wij dat het religieuze spreken, met gebruik van figuurlijke elementen, weerklank vond in hun gedichten. Onder de Arabieren was het uitspreken en optekenen van gedichten met religieuze elementen zeer in zwang. Want volgens de gangbare overtuiging was het de Heilige Geest die de verzen bracht, en de stijl van de Heilige Geest was geïnspireerd. Omdat ook de gedichten, net als de verzen, uit inspiratie voortkwamen, hechtten de Arabieren — die meenden dat er op intuïtief niveau een goddelijke band tussen gedicht en vers bestond

19 Mattheüs 5:29.

20 Origenes, *De Principiis*, 4/18; *The Philokalia of Origen*, 1/19.

21 Wand, J. W. C., *A History of the Early Church to A. D. 500*, Londen: Methuen & Co. Ltd., 1957, p. 206. Voor uitvoerige informatie over het verloop en de discussies rond de veroordeling van Origenes als ketter, zie: Richardson, Cyril C., «The Condemnation of Origen», *Church History*, jg. 6, nr. 1, 1937, pp. 50-64.

— grote waarde aan poëzie. Zij waardeerden wie meesterlijke gedichten schreef, verhieven hen en verleenden hun aanzien. Het is bekend dat de Arabieren vóór de islam met een heilige blik keken naar gedichten van hoge artistieke waarde, dat zij die voordroegen bij hun eredienst en bij de ceremonies rond hun afgodsbeelden, dat zij de wassing verrichtten alvorens een vers van de beroemde dichter al-Mutalammis voor te dragen, en dat zij zich in aanbidding ter aarde wierpen wanneer een gedicht dat zij hoorden hen diep ontroerde. Men geloofde dat de dichters over bovenmenselijke krachten beschikten en dat heilige, verheven wezens hun deze woorden hadden geleerd, en men was bevreesd voor hen. Deze stammen, die de dichters bezagen zoals andere volkeren hun profeten bezagen, beroemden zich op de dichter die uit hun midden was voortgekomen, en de dichters verwierven zich een aanzienlijke plaats in de samenleving. Gedichten die hooggeacht werden, werden tentoongesteld aan de muur van de Kaäba. In zulk een omgeving — waarin de dichters het hoogste maatschappelijke aanzien genoten en de gedichten met bovenmenselijkheid, heiligheid en goddelijke inspiratie werden beladen — begonnen de verzen van de *Koran*, met hun poëtische stijl, gestalte te krijgen.

De *Koran*, die ontstond in een samenleving waarin geïnspireerde symboliek en poëtische zeggingswijze zo werden gewaardeerd, is daarom van binnenuit doortrokken van talloze symbolische uitdrukkingen. Een leven tot een leeftijd van 950

jaar,²² een sprekende mier,²³ een vogel die een gesprek voert,²⁴ de pasgeboren Jezus die spreekt,²⁵ de vis die de profeet Jona verzwelgt en hem enkele dagen later levend op het land uitspuwt,²⁶ een maagd die een kind baart,²⁷ mensen die driehonderd jaar in een grot slapen,²⁸ Mozes die met zijn staf de zee in tweeën splt,²⁹ een vogel die uit klei wordt gevormd en tot leven komt nadat erop wordt geblazen,³⁰ het binnenbrengen en doen passen, in één schip, van een paar van elke diersoort op aarde,³¹ een man en zijn ezel die sterven en honderd jaar later worden opgewekt,³² het veranderen van een staf in een slang³³ — dat zijn er enkele van.

Alle hierboven genoemde gebeurtenissen zijn *symbolische* en *figuurlijke* beelden, uitdrukkingen die zich langs de weg van de logica niet laten begrijpen.

Philo, die zei: «De letters van de heilige geschriften zijn niets anders dan de schaduwen van de lichamen. De betekenissen die onder de woorden verborgen liggen en die door onderzoek aan het licht komen, zijn echter de werkelijke dingen waarover men dient na te denken», vergelijkt de

22 De Spin (al-‘Ankabūt) 29:14.

23 De Mieren (an-Naml) 27:18.

24 De Mieren (an-Naml) 27:22.

25 Maria (Maryam) 19:29.

26 De in Rijen Geschaarden (as-Sāffāt) 37:142.

27 Het Geslacht van Imrān (Āl ‘Imrān) 3:47.

28 De Grot (al-Kahf) 18:25.

29 De Dichters (as-Sju‘arā’) 26:63.

30 De Tafel (al-Mā‘ida) 5:110.

31 Hūd 11:40.

32 De Koe (al-Baqara) 2:259.

33 De Kantelen (al-A‘raf) 7:107.

zichtbare betekenissen van Gods woorden met het «lichaam» en de verborgen betekenissen met de «ziel».

* * *

Jezus is opgegroeid binnen een van deze gemeenschappen die de religie trachtten te begrijpen vanuit het figuurlijke spreken: de orde der essenen. Zijn leer is de leer van de essenen.

Eveneens wordt de opvatting aangehangen dat ook Johannes de Doper een esseen was. Het is bekend dat de doop met water die Johannes verrichtte, op ruime schaal door de joodse stroming van de essenen werd toegepast.

De essenen waren een joodse gemeenschap die, naast de geschreven en de mondelinge *Thora*, sterk beïnvloed was door het «Egyptische geloofssysteem» en door de filosofie van Plato en Socrates.

«Socrates is de eerste filosoof die de werkelijkheid en de onsterfelijkheid van de ziel centraal stelde. Plato geloofde eveneens dat de ziel werkelijk en onsterfelijk is, maar trachtte deze opvatting ook wetenschappelijk te bewijzen.»³⁴

Anders dan de sadduceeën, die zich uitsluitend aan de *geschreven Thora* hielden, gingen de essenen te werk vanuit de platoonse en socratische opvatting dat «God een geest is, dat ieder mens leven ontvangt uit de geest van God, en dat de mens uit geest en lichaam is geschapen». Een denksysteem dat niet in de *geschreven Thora* voorkwam — dat de ziel zich bij de dood van het lichaam scheidt, dat zij na die scheiding voor Gods

34 Burnet, 1968: 271.

aangezicht zal verschijnen, op de dag der opstanding rekenschap zal afleggen, en dat verschijnselen als hemel en hel bestaan — pasten zij in het jodendom in en aanvaardden zij zo een nieuwe, afwijkende opvatting van het jodendom.

Anders dan de sadduceeën verdedigden zij, onder invloed van de Egyptische en Griekse filosofen, dat God eeuwig is — zonder begin en zonder einde —, dat Hij niet begrensd kan worden en overal en altijd aanwezig is, en daarnaast dat er — naast elementen die niet in de *geschreven Thora* voorkomen maar voortbrengselen van de Griekse filosofie zijn, zoals Satan, de ziel, hemel, hel en voorbeschikking — ook een leven na de dood bestaat.

In de gemeenschap die de essenen onder elkaar vormden, stonden broederschap, hulpvaardigheid en mededogen voorop. Zij wilden iedereen die hulp behoefde te hulp snellen. Zij beheersten hun woede en gramschap en vermeden het zweren van eden. Mede onder invloed van de Egyptische cultuur leerden zij ziekten te voorkomen en de daartoe vereiste behandelwijzen te beheersen. Deze gemeenschap, die het beginsel van «broederschap» vooropstelde en op het hoogste niveau hooghield, at en bad gezamenlijk, nam gezamenlijk beslissingen en handelde door haar krachten, kennis en liefde te delen. Deze mensen, die een tot armoede toe sober en bescheiden leven leidden, beschouwden de joodse gemeenschap van Jeruzalem als zondig en verafschuwden de sadduceeën. Zoals bij de overige joden hechtten ook zij een bijzonder belang aan het geloof in de Messias.

Wij zien dat ook Paulus — de grondlegger van het christendom, die de leer van Jezus naar Rome verbreidde, het jodendom van de eenvormige sadduceese opvatting zuiverde, de religie naar de aard van de Romeinse samenleving vergemakkelijkte en in zijn verleden farizeeër was geweest — door de essenen werd beïnvloed, en dat hij dit deed door, net als zij, de betekenissen van de verzen op een afwijkende wijze uit te leggen.

Hoewel er gegevens zijn die erop wijzen dat de essenen omstreeks het jaar 70 zijn verdwenen, heeft een deel van hen zich aangesloten bij de eerste kerk en haar leiding.

Jezus, die zei: «Meent niet dat Ik gekomen ben om de Wet of de profeten teniet te doen; Ik ben niet gekomen om teniet te doen, maar om te vervullen»³⁵, heeft nooit het voornemen gehad een nieuwe religie genaamd «christendom» te stichten; integendeel, hij heeft te kennen gegeven dat hij optrad als vertegenwoordiger van de essenen en dat hij deze religie vervolmaakte door begrippen als liefde, broederschap, ziel, engel en het leven na de dood in het jodendom in te passen. Jezus bouwde zijn leer op deze en soortgelijke opvattingen van de essenen, en de groep tot wie hij zich richtte waren de orthodoxe joden, die hij als van de weg afgedwaald beschouwde.

De kernboodschap van Jezus was gericht op God en op het *koninkrijk* (de heerschappij) van God. Door de mensen tot bekering op te roepen, sprak hij over de begrippen ziel, engel en het leven na de dood, en kondigde hij de nabijheid van het koninkrijk Gods als volgt aan:

35 Mattheüs 5:17.

«Maar wee u, schriftgeleerden en farizeeën, huichelaars! Want gij sluit het koninkrijk der hemelen voor de mensen toe; gijzelf gaat er niet binnen, en hen die binnen willen gaan, laat gij niet toe.»³⁶ En: «Ik zal u de sleutels van het koninkrijk der hemelen geven; en al wat gij op de aarde zult binden, zal in de hemelen gebonden zijn, en al wat gij op de aarde zult ontbinden, zal in de hemelen ontbonden zijn.»³⁷

Het woord *koninkrijk* komt ook in de verzen van de *Koran* voor en verwijst, door een verband met het bovenstaande Evangelievers, naar Jezus: «Zeg: in wiens hand is het koninkrijk (de heerschappij) over alle dingen?»³⁸

* * *

In de vroegste werkzaamheid van Jezus — wiens leer aanvankelijk geen universele zending was — waren de overheersende thema's, net als bij de essenen, de bekering, het uitdrijven van demonen, de genezing van zieken en het spreken over het hiernamaals. Een rechtstreekse verkondiging gericht op de drie-eenheid van «Vader, Zoon en Heilige Geest» valt daarentegen niet op te merken.

De belangrijkste factor in het ontstaan van de eigen levenswijze van de essenen was het werk van de school van Alexandrië, die het jodendom — door de Grieken en de Egyptische joden in het begin van de derde eeuw vóór Christus gevormd — op een wijsgerige grondslag uitlegde. De essenen, doorgaans afkomstig uit de Egyptische joden,

36 Mattheüs 23:13-14.

37 Mattheüs 16:19.

38 De Gelovigen (al-Mu'minūn) 23:88.

hadden een eigen levenswijze, gegrond op armoede en gemeenschappelijk leven en geheel aan God gewijd.

In het licht van de historische documenten waarover wij beschikken en het verrichte archeologische onderzoek weten wij dat er in de eerste eeuwen tientallen vormen van christendom ontstonden die theologisch volkomen van elkaar verschilden. De adoptianisten, de ebionieten, de arianen, de nestorianen, de nazoreeërs, de elkesaïeten, de apollinaristen, de monofysieten enzovoort zijn daarvan slechts enkele.

De christelijke lijn die binnen dit alles invloedrijk werd en zich verbreidde, was het paulinische christendom: het christendom dat door Paulus systematisch werd geordend en dat binnen het Romeinse Rijk tot staatsgodsdienst werd.

Paulus en de geboorte van een nieuw christendom

Wanneer wij het proces beschouwen waarin het christendom zich van het jodendom losmaakte en een zelfstandige religie werd, zien wij dat de verandering die wij in het vroege christendom — of in de leer van Jezus — «verbastering» zouden kunnen noemen, reeds in de jaren onmiddellijk na Jezus begon. De invloedrijkste figuur in die verbastering, of vervreemding, was ongetwijfeld Paulus.

De leer die Jezus bracht, en die slechts weinig aanhangers vond gedurende de tijd dat hij haar verkondigde en aan de mensen voorhield, kon zich

pas onmiddellijk na de dood van Jezus, dankzij de buitengewone inspanningen van Paulus, onder grote massa's verbreiden. Daarom kan men Paulus ook «de architect van het christendom» noemen; en er is geen enkel bezwaar tegen om het hedendaagse christendom paulinisch christendom te noemen.

De verhalen die Paulus als de leer van Jezus voorstelde, vertonen verschillen met de verhalen van Jezus zelf. Het denken, de rituelen en de tradities van het hedendaagse christendom zijn door Paulus in deze religie ingebracht.

De verschillen in religieus denken onder de joden waren onderverdeeld in de groepen van de sadduceeën, de farizeeën en de essenen — enkele van hun in het oog springende algemene kenmerken hebben wij hierboven beschreven.

Paulus, die wij aanvankelijk aantreffen in de rol van iemand die de aanhangers van Jezus vervolgde en die behoorde tot de farizeese stroming van de joden, beweerde onmiddellijk na het visioen bij Damascus dat hij van Jezus openbaring ontving. Vervolgens stortte hij zich met buitengewone ijver op het verbreiden van Jezus binnen het Romeinse Rijk. Lucas, de arts van Paulus en de schrijver van een *Evangelie*, verhaalt dat Paulus vóór het visioen bij Damascus de gelovigen in Jezus — mannen zowel als vrouwen — bijeendreef en in de kerker wierp.³⁹

Met een opdracht die hij van de hogepriester had ontvangen, vertrekt Paulus uit Jeruzalem naar Damascus met het doel om in Damascus iedereen die de weg van Jezus volgde en zijn leer aanhing —

man of vrouw, wie hij ook maar aantrof — gevangen te nemen en naar Jeruzalem te voeren.⁴⁰

Volgens het *Evangelie* van Lucas ziet Paulus tijdens deze reis, op het ogenblik dat hij Damascus nadert en de zon op haar hoogste punt staat, hoe plotseling een licht uit de hemel hem omstraalt en zijn ogen verblindt. Het licht is zo hevig dat Paulus' ogen tijdelijk blind worden. Tot Paulus, die door het ervaarsen op de grond is neergestort, zegt een stem van boven: «Saul, Saul, waarom vervolgt gij Mij?»

Op Paulus' vraag «Heer, wie zijt Gij?» antwoordt diezelfde stem: «Ik ben Jezus, die gij vervolgt.»

Tijdens het visioen zegt Jezus tot Paulus: «Sta op en ga de stad binnen, en daar zal u gezegd worden wat gij doen moet.»⁴¹ Lucas verhaalt deze bewering van Paulus op meer dan één plaats in de *Handelingen der Apostelen*.⁴²

De enige echter die het visioen bij Damascus van Paulus verhaalt, is Lucas — de arts van Paulus en de schrijver van het *Evangelie* van Lucas. Paulus zelf rept op geen enkele plaats in de brieven die hij schreef van het feit dat Jezus hem op weg van Jeruzalem naar Damascus, in de omgeving van Damascus, in een licht zou zijn verschenen en hem zou hebben toegesproken.

Men neemt aan dat het visioen bij Damascus plaatsvond tussen het jaar 33 en het jaar 36 na Christus. Het is volkomen duidelijk dat deze visioengebeurtenis een verzinsel is en dat zij ertoe diende Paulus een steunpunt te bieden bij het

40 Handelingen 9:1-2, 22:5, 26:12.

41 Handelingen 9:5, 22:10 — Handelingen 9:3-5, 22:6-9, 26:13-15.

42 Het boek dat na het *Evangelie* van Johannes komt en de verbreiding van de leer van Jezus verhaalt.

veranderen van de leer van Jezus. Tegelijk werd met dit visioen beoogd Jezus als een god met Paulus te laten spreken, Paulus zo te verheffen tot de rang van een gezant die van God openbaring ontvangt, en een voorstelling van de goddelijkheid van Jezus te scheppen.

Ook uit de tegenstrijdigheden in de verhalen leiden wij af dat deze visioengebeurtenis verzonnen is. Volgens het verhaal zouden de metgezellen die met Paulus reisden tijdens dit voorval met stomheid geslagen zijn geweest, doordat zij de stem hoorden die met Paulus sprak. Door de uitwerking van het licht kan Paulus niets meer zien, en daarom voeren zijn reisgenoten hem bij de hand naar Damascus. Dat Paulus door het licht tijdelijk blind werd, terwijl zijn reisgenoten — die verklaarden datzelfde licht te hebben gezien — door datzelfde licht niet werden getroffen, is een hoogst merkwaardige zaak.

Ook dat Paulus Jezus in het Evangelievers uit de *Handelingen der Apostelen* aanspreekt met «Heer», lijkt in tegenspraak met de gegevens waaruit blijkt dat hij Hem voordien niet als Heer aanvaardde.

Hier zien wij dat een afwijkende versie van de gebeurtenis met de islamitische kalief Omar — die aanvankelijk een vijand van de islam was en er zelfs op uittrok om zijn eigen zuster te doden omdat zij de islam had gekozen, maar die, nadat hij de *Koran* had gehoord, plotseling afzag van het doden van zijn zuster en zelf moslim werd — reeds eerder zich in het christendom heeft afgespeeld.

Paulus voert aan dat hij reeds in de moederschoot door God was uitverkoren en tegelijk

de gezant van God was die door Jezus werd aangesteld om diens leer te verbreiden.⁴³

«Maar toen het God, die mij van de schoot mijner moeder af heeft afgezonderd en door zijn genade geroepen, behaagde zijn Zoon in mij te openbaren, opdat ik Hem onder de volken zou verkondigen, ben ik niet terstond te rade gegaan met vlees en bloed.»⁴⁴

Zoals Jezus vóór zijn hemelvaart Petrus tot gezant onder de joden aanstelde, zo beweert Paulus dat Jezus, ná diens hemelvaart, hem tot gezant onder de niet-joden aanstelde.

Na het visioen bij Damascus zet Paulus zijn werkzaamheid meer dan tien jaar lang voort in de streken van Cilicië en Tarsus, om de leer van Jezus te verkondigen aan de volkeren binnen het Romeinse Rijk. Deze periode brengt hij door met het verkondigen van de leer van Jezus aan de niet-joden, de heidenen. Intussen zoekt Barnabas, die in de streek van Antiochië zijn zendingswerk voortzet, Paulus op in Tarsus en brengt hem naar Antiochië, zijn eigen werkterrein. In de daaropvolgende tijd voeren Paulus en Barnabas hun werk een tijdlang samen uit.

Bij dit werk had Barnabas de kennis en de welsprekendheid van Paulus nodig. Want Paulus had aan de Hebreeuwse universiteit een opleiding in het rabbinaat⁴⁵ en in de hellenistische filosofie genoten. Daar leerde hij Grieks en Hebreeuws. Bovendien volgde hij in Jeruzalem onderricht in de rechtsleer bij Gamaliël.

43 Galaten 1:1-2.

44 Galaten 1:15-16.

45 Het priesterambt in het jodendom.

Toen Paulus bemerkte dat het voor Romeinse burgers moeilijk was om bepaalde gebruiken te aanvaarden die bekendstonden als de wetten van God en door de joden als heilig werden beschouwd — zoals de besnijdenis en het offer —, beoogde hij gemakkelijker aanhang te winnen in zijn zendingswerk door te verkondigen dat deze gebruiken overbodig waren en niet verplicht. Daarmee echter stuitte hij op heftig verzet van de joods-christelijke gemeente van Jeruzalem, die verdedigde dat aan de heilige wet niet getornd kon worden.

In het vijftiende hoofdstuk van het *Evangelie van Lucas* wordt vermeld dat Paulus, samen met Barnabas en enkele anderen, een bezoek aan Jeruzalem bracht om de gebeurtenissen rond de noodzaak van de goddelijke wetten — en met name van de besnijdenis — te bespreken en te beoordelen, en dat hij daarover met de gemeente van Jakobus in Jeruzalem een bijeenkomst hield.

In werkelijkheid was het eigenlijke doel van dit bezoek de overige apostelen in Jeruzalem ertoe te bewegen de methode te aanvaarden die Paulus inzake de besnijdenis onder de Grieken volgde, en de steun en het vertrouwen van het Jeruzalemse christendom in Paulus te vergroten.

Wij zien ook dat Paulus en Barnabas bij dit bezoek bepaalde giften aan de gemeente van Jeruzalem overhandigden.

Het is duidelijk dat Barnabas een persoon was die een zeer aanzienlijke invloed op de denkbeelden van Paulus heeft uitgeoefend. Het was eveneens Barnabas die het vertrouwen tot stand bracht tussen Paulus enerzijds en de apostelen en de

overige leden van de Jeruzalemse gemeente van Jezus anderzijds, en die hen met elkaar in contact bracht. Volgens wat in de *Handelingen der Apostelen* geschreven staat, was Barnabas een man «vol van de Heilige Geest en van geloof».⁴⁶

Anders dan de leden van de Jeruzalemse gemeente koesterde Barnabas, volgens Lucas, een groot vertrouwen in Paulus en stond hij hem tegelijk het naast.

Barnabas benaderde Paulus niet met vooroordeel vanwege diens leven van vóór zijn geloof in Jezus, en spande zich in voor een toenadering tussen Paulus en de apostelen, die wegens diens verleden en wegens zijn afwijkende handelwijze bij het verkondigen van de leer van Jezus aan het Romeinse volk een vertrouwensprobleem met Paulus hadden.

Lucas verhaalt dat Barnabas degene was die het eerste contact legde tussen de Jeruzalemse gemeente en de apostelen enerzijds en Paulus anderzijds. Als iemand die het vertrouwen genoot van Petrus, Jakobus en de overige apostelen, was Barnabas een belangrijke en actieve figuur, juist door zijn rol als bemiddelaar tussen de gemeente van Jeruzalem en Paulus.

De invloed van Barnabas, over wie in de brieven van Paulus voortdurend met lof wordt gesproken, op het leven van Paulus zou ook later voortduren.

Na deze eerste reis naar Jeruzalem keren Paulus en Barnabas opnieuw terug naar Antiochië. Op dat ogenblik ontstaan er onder de christenen van Antiochië twisten over de onveranderlijkheid van de goddelijke wet en met name over de besnijdenis,

46 Handelingen 11:23-24.